

Munich Personal RePEc Archive

Economic Globalization, Multilateral Trading System and Iranian Trade Regime

Mirjalili, Seyed hossein

Institute for Humanities and Cultural Studies

12 November 2005

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/125781/>
MPRA Paper No. 125781, posted 16 Aug 2025 21:18 UTC

شماره ۵۸

پاییز ۸۴

دانش

مجله

مجله دوره عالی تحقیقات دکتری

عنوان مقالات

دکتر پرویز امام زاده فرد

تحول در مفهوم و شکل کشمکش‌های بین‌المللی بعد از جنگ سرد

دکتر محمد امجد

ملاحظات پیرامون فنودالیزم و شیوه تولید آسیایی

دکتر احمد بخشایش اردستانی

بحران‌ها و ابهامات آینده روابط بین‌الملل در قرن بیست و یکم

دکتر بهروز دیلم صالحی

ساختار قدرت در امریکا: نخبه‌گرایی یا تکثرگرایی؟

دکتر علیرضا سلطانی

مبانی اندیشه‌ای جهانی شدن

دکتر رضا سیمبر

افق فراسوی سیاست بین‌الملل در قرن بیست و یکم

دکتر عبدالعلی قوام

درآمدی بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل

دکتر جعفر قامت

استراتژی اسرائیل در قفقاز و آسیای مرکزی

دکتر غلامعباس مصلی نژاد

دولت و برنامه‌های توسعه اقتصادی ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

دکتر سعید میرترابی

بررسی سیر تحول نظریه دولت رانتیر

دکتر سید حسین میرجلیلی

جهانی شدن اقتصاد، نظام تجاری چندجانبه و رژیم تجاری ایران

Economic Globalization, Multilateral Trading System and Iranian Trade Regime

Seyed Hosein Mirjalili, Ph. D.

Assistant Prof., Faculty of Economics, Institute for Humanities and Cultural Studies

Abstract

Economic globalization is the process of integration of markets for goods, services and factors of production (labor and capital). In this process, mobility of labor force, flow of capital and transactions of goods and services increase drastically. With the expansion of economic globalization, multilateral trading system give rise to decrease the effects of trade policy and substitute with new mechanism. In this paper after explanation of existing situation of foreign trade regime of the Islamic Republic of Iran, present suggestions for the reforms in Iranian trade regime regarding economic globalization and development of multilateral trading system.

Key word: Multilateral Trading system; World Trade Organization; globalization; Trade Regime; Iranian Economy

جهانی شدن اقتصاد، نظام تجاری چندجانبه و رژیم تجاری ایران

دکتر سید حسین میرجلیلی*

عضو هیات علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

جهانی شدن اقتصاد، فرایند ادغام بازارهای کالا، خدمات و عوامل تولید (کار - سرمایه) است. در این فرایند جابجایی نیروی کار، جریان سرمایه و مبادله کالاها و خدمات به طور فزاینده افزایش می‌یابد. با گسترش جهانی شدن اقتصاد، نظام تجاری چندجانبه نیز تکامل یافته است. اصول و کارکردهای نظام تجاری چندجانبه سبب شده است تا سیاست تجاری به شیوه متداول کمرنگ شده و سازوکار جدیدی جایگزین آن گردد. در این مقاله پس از تبیین وضع موجود رژیم تجارت خارجی ج. ا. ایران، رهیافت‌هایی برای انطباق رژیم تجاری کشور با توجه به جهانی شدن اقتصاد و توسعه نظام تجاری چندجانبه ارائه می‌شود.

واژه‌های کلیدی: نظام تجاری چندجانبه، سازمان تجارت جهانی، جهانی شدن، رژیم تجاری، اقتصاد ایران.

۱- مقدمه: در این مقاله ابتدا جهانی شدن اقتصاد تعریف شده و عوامل موثر بر آن از جمله نظام تجاری چندجانبه بر شمرده می‌شود. سپس نظام تجاری چندجانبه تعریف شده و قلمرو، اصول، کارکردها و مزایای آن توضیح داده می‌شود. بخش بعدی مقاله اختصاص به رژیم تجاری ایران دارد که در آن وضع موجود کشور در انطباق با نظام تجاری چندجانبه تبیین گردیده و با ارائه وضع مطلوب، چگونگی رسیدن از وضع موجود به مطلوب ارائه می‌شود.

۲- جهانی شدن اقتصاد

جهانی شدن اقتصاد^۱ به معنای افزایش معاملات بین‌المللی در بازارهای کالا، خدمات و

1- Economic Globalization.

عوامل تولید همراه با رشد تعداد و حوزه فعالیت بازیگران فرامرزی مانند شرکت‌ها، حکومت‌ها، نهادهای بین‌المللی و سازمان‌های غیردولتی است. در نگاه اول، جهانی‌شدن به معنای رشد تجارت بین‌المللی به نظر می‌رسد ولی این پدیده شامل گسترش عوامل دیگری مثل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، شرکت‌های فراملیتی، یکپارچگی بازارهای سرمایه جهانی و جابجایی سرمایه مالی ناشی از آن، دامنه فراسرزمینی سیاست‌های دولتی، توجه سازمان‌های غیردولتی به مسائل جهانی و محدودیت‌های حاکم بر سیاست‌های دولتی در اثر عضویت در نهادهای بین‌المللی نیز می‌گردد. اقتصاد جهانی قبل از جنگ جهانی اول به قله جهانی شدن رسید ولی موج کنونی جهانی شدن بسیار فراتر از قبل است.^۲

با تبلور پدیده «جهانی شدن اقتصاد»، دو مفهوم اقتصاد بین‌الملل^۳ و اقتصاد جهانی^۴ شده باید از یکدیگر تفکیک شود. اقتصاد بین‌الملل وضعیتی است که در آن واحدهای اقتصادی همان اقتصادهای ملی هستند. اما اقتصاد جهانی شده نوعی نظام اقتصادی در سطح جهانی است که اقتصادهای ملی در یکدیگر ادغام و یکپارچه شده‌اند و زیر شمول نظام اقتصاد جهانی درآمده‌اند. مهم‌ترین عواملی که بر «جهانی شدن اقتصاد» مؤثر بوده‌اند عبارتند از:

۱-۲- رشد تجارت بین‌الملل: از جنگ جهانی دوم به بعد تجارت جهانی به سرعت رشد کرد. افزایش صادرات و واردات، عامل افزایش باز بودن^۵ اقتصادها شد. باز بودن نیز به نوبه خود، گسستگی^۶ اقتصاد بین‌الملل را به یکپارچگی^۷ مبدل ساخت. صادرات کالایی از ۱۹۴۸ تا ۱۹۹۷ سالانه ۶ درصد به طور متوسط رشد کرده است، در حالی که رشد متوسط سالانه محصول به میزان ۷/۳ درصد صورت گرفته است. به عبارت دیگر تجارت ۱۷ برابر شده است، در حالی که GNP طی این دوره تقریباً ۶ برابر رشد کرده است. در مورد محصولات صنعتی، تجارت جهانی ۳۰ برابر شده است، در حالی که GDP جهانی تنها ۸ برابر رشد کرده است.^۸ در کشورهای توسعه یافته، باز بودن (نسبت تجارت به GDP) از ۶/۱۶ به ۱/۲۴ درصد بین ۱۹۸۵ و ۱۹۹۷ افزایش یافته است. در کشورهای در حال توسعه این شاخص از ۸/۲۲ درصد به ۳۸ درصد بین ۱۹۸۵ و ۱۹۹۷ افزایش یافته است. رشد سریع‌تر در کشورهای در حال توسعه توضیح می‌دهد که چرا سهم آن‌ها در تجارت جهانی از کمتر از ۲۵ درصد به تقریباً ۳۰ درصد طی همین دوره افزایش یافته است. تجارت خدمات در کشورهای OECD تقریباً دو برابر نرخ تجارت کالایی بین ۱۹۸۰ و ۱۹۹۵ افزایش یافته است. در ۱۹۹۵ تجارت خدمات بالغ بر ۱ تریلیون دلار بوده است که ۲۳ درصد کل تجارت جهانی را شامل می‌شود.

2- Deardorff, A. and R. Stern, "what the public should know about Globalization and the world Trade organization", 2000, P.3.

3- Inter - National

6- Fragmentation

4- Globalized Economy

7- consolidation

5- Openness

۲-۲- افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی توسط شرکتهای فراملیتی:

گسترش سرمایه گذاری مستقیم خارجی توسط شرکتهای فراملیتی عامل دیگر مؤثر بر فرآیند جهانی شدن بوده است. سرمایه گذاری مستقیم خارجی بین سالهای ۱۹۷۳ و ۱۹۹۶ سالانه تقریباً ۱۷ برابر رشد کرده است و از ۵/۲۱ میلیارد دلار به تقریباً ۳۵۰ میلیارد دلار افزایش یافته است. این دلالت بر نرخ رشد متوسط سالانه بیش از ۱۲ درصد دارد. موجودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی از ۱۶۵ میلیارد دلار در پایان ۱۹۷۳ به ۳۲۰۵ میلیارد دلار در ۱۹۹۶ افزایش یافته است. طی چند سال اخیر متوسط گردش مالی روزانه در بازارهای ارز از حدود ۲۰۰ میلیارد دلار در اواسط دهه ۱۹۸۰ به بیش از ۲/۱ تریلیارد دلار در ۱۹۹۶ رسیده است.

رشد جابجایی بین المللی سرمایه، در سرمایه گذاری پرتفوی (اوراق بهادار) بیشتر بوده است. سهم داراییهای خارجی از تولید ناخالص داخلی جهانی تا سال ۱۹۸۰ به سطح قبل از جنگ جهانی اول نرسید ولی بعداً تا سال ۱۹۹۵ به سه برابر سطح مذکور افزایش یافت. نسبت مقدار بالفعل سرمایه گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی جهان از سال ۱۹۶۰ تا سال ۱۹۹۵ رشدی به معادل ۵۹ درصد داشته است. به این ترتیب، روشن است که حداقل در نیمه دوم قرن بیستم، هم تجارت بین الملل و هم جابجایی بین المللی سرمایه در اشکال مختلف آنها از رشدی مستمر برخوردار بوده اند. در مقابل، جابجایی نیروی کار رشد زیادی نداشته است یا حداقل در سطحی قابل مقایسه با آغاز قرن بیستم نبوده است.^۸ هم اکنون بیش از ۱۴۰ کشور عضو ماده ۸ IMF هستند که مبادلات آزادسازی حساب جاری را تصریح می کند. این رقم بیش از دو برابر رقم سال ۱۹۹۰ است و شامل بیش از ۷۵ درصد اعضای IMF می باشد.

۲-۳- پیشرفت ارتباطات و فن آوری اطلاعات:^۹ طی بیست سال گذشته

تکنولوژی اطلاعات به سرعت رشد کرده و روابط اقتصادی بین المللی را متأثر ساخته است. به گونه ای که استفاده شرکتها از شبکه اطلاعات، مزیت های نسبی را دگرگون ساخته و مزیت های رقابتی جدیدی به وجود آورده است.

پیشرفت فن آوری ارتباطات و فن آوری رایانه، ادغام بازارهای جهانی را امکان پذیر ساخت. پیشرفت فن آوری بر قدرت رقابت در تمامی بخش ها اثر گذاشت و پیشرفت در فن آوری اطلاعات علی الخصوص سبب تغییر روش های تجارت میان بنگاه ها گردید.^{۱۱} ذخیره جا در خطوط هوایی، هتل ها، کرایه اتومبیل، خرید خدمات بیمه ای، خدمات اعتباری،

8- W.T.O, Globalization and Trade, P. 33

9- Alan Deardorff, P.8

10- Information Technology

11- U.N.C.T.A.D. Informal Encounter on International Governance: Trade in a Globalizing world Economy , . 1991. P. 11

نوآوری‌های مالی، طراحی نقش برای الگوسازی در صنعت نساجی، از جمله تسهیلات ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات است. فن‌آوری ارتباطات راه دور^{۱۲} امکان پذیر ساخته است که فرایند تولید در مناطق مختلف پراکنده شود. طراحی در نزدیکی بازار فروش و مطابق سلیقه متقاضیان و تولید هزاران کیلومتر آن طرف تر صورت گیرد. شاید مهم‌ترین عاملی که جهانی شدن سریع تولید را باعث شد، انقلاب در نیمه‌هادی‌ها^{۱۳} و فناوری میکروچیپ^{۱۴} و کاربرد آن در ترکیب با پیشرفت‌های فنی در ارتباطات راه دور بود. با توانایی در انتقال عملی حجم عظیمی از داده‌ها در هزینه‌های بسیار پایین، بنگاه‌ها به سادگی می‌توانند از لحاظ جغرافیایی مراحل مختلف تولید را بدون از دست دادن کنترل مدیریتی متنوع سازند.

کاهش شدید در هزینه‌های ارتباطات و حمل و نقل بین‌المللی و امکان تجزیه فرآیندهای تولید نه تنها تعداد زیادی از کالاها و خدمات را که قبلاً غیر قابل تجارت بودند، به قابل تجارت تبدیل کرد بلکه همچنین فرایند جهانی شدن تولید و خدمات را شتاب بخشید. همزمان با آن، کاهش سریع هزینه‌های ارتباطات بین‌المللی و پیشرفت در فن‌آوری اطلاعات، امکانات گسترده‌ای برای جریان‌های بین‌المللی مالی به وجود آورد.

روندهای رشد تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی در رشد حمل و نقل بین‌المللی منعکس شده است. در ۱۹۴۸ حمل کالا با کشتی به صورت بین‌المللی بالغ بر ۴۹۰ میلیون متریک تن تخمین زده می‌شود. در ۱۹۹۷، ۴۴۹۱ متریک تن یا ۱۰ برابر آن حمل شده است. برای حمل هوایی، تعداد کیلومترهای پروازی تقریباً ۳۲ درصد در سال بین ۱۹۵۸ و ۱۹۹۷ رشد کرده است. نرخ رشد متوسط سالانه بارتن در هر کیلومتر طی این دوره ۱۳ درصد بوده است. رشد «جایجایی» اطلاعات در شبکه‌های ارتباطات دور حتی سریع‌تر از جایجایی کالاها بوده است.

۴-۲- ادغام مالی:^{۱۵} در چند دهه اخیر، بازارهای مالی در یکدیگر ادغام بیشتری داشته‌اند و جهانی شدن بازارهای پول و سرمایه از دهه ۱۹۷۰ به بعد به صورت تصاعدی بوده است. طی ده سال گذشته حجم معاملات مالی بین‌المللی و ادغام بازارهای مالی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در نظام مالی جهانی با سرعت بیشتری از ادغام جهانی سایر بازارها انجام شده است. افزون بر آن شاهد رشد سریع معاملات مالی برون مرزی هستیم.^{۱۶} مهم‌ترین علل افزایش جریان‌های مالی بین‌المللی عبارتند از:^{۱۷}

۱- شناور شدن نرخ‌های ارز.

۲- رشد تجارت بین‌الملل.

12- Telecommunications

13- Semi - Conductor

14- Microchip

15- Financial Integration

16- U.N.C.T.A.D. Liberalization and Globalization, P. 6

17- P.Hirst and G.Thompson. "Globalization in Question", P.197

- ۳- ظهور غیرمنتظره وجوه زیاد و متحرک OPEC.
- ۴- عدم توازن ساختاری در پرداخت‌های برخی اقتصادهای بزرگ.
- ۵- آزادسازی و مقررات‌زدایی بازارهای مالی توسط دولت‌های ملی و کنار گذاشتن کنترل سرمایه.
- موارد یاد شده سبب افزایش حجم جریان‌های بین‌المللی سرمایه شدند.

جدول شماره (۱) تحولات رژیم‌های نرخ ارز

دوره زمانی	رژیم ارزی	
۱۸۷۹ - ۱۹۱۴	استاندارد طلا در سطح بین‌المللی	۱-
۱۹۱۸ - ۱۹۳۹	بی‌ثباتی رژیم‌های ارزی بین دو جنگ جهانی اول و دوم	۲-
۱۹۱۸ - ۱۹۲۵	الف - شناور	
۱۹۲۵ - ۱۹۳۱	ب - بازگشت به استاندارد طلا	
۱۹۳۱ - ۱۹۳۹	ج - بازگشت به شناوری	
۱۹۴۵ - ۱۹۷۱	استاندارد طلا با نرخ نیمه ثابت	۳-
۱۹۴۵ - ۱۹۵۸	الف - برقراری تبدیل پذیری	
۱۹۵۸ - ۱۹۷۱	ب - نظام خاص برتون و وودز	
۱۹۷۱ - ۱۹۸۴	استاندارد دلار با نرخ شناور	۴-
۱۹۷۱ - ۱۹۷۴	الف - شکست در ایجاد توافق	
۱۹۷۴ - ۱۹۸۴	ب - بازگشت به شناوری	
۱۹۷۹ - ۱۹۹۳	نظام پولی اروپا و منطقه بزرگ مارک آلمان	۵-
۱۹۸۵ - ۱۹۹۳	تفاهم‌نامه مداخله پلازا - لوور	۶-
۱۹۹۳ تاکنون	گرایش به سوی احیای شناوری جهانی	۷-

Source: P. Hirst and G. Thompson, "Globalization in Question", p. 32

جدول شماره (۱) تحول رژیم‌های نرخ ارز از ثابت به شناور طی سال‌های ۱۸۷۹ تاکنون را نشان می‌دهد. همان‌طور که از جدول شماره (۱) می‌توان مشاهده کرد طی دوره بیش از یکصد سال، رژیم‌های نرخ ارز از حالت ثابت به نیمه ثابت و در نهایت به شناوری جهانی تحول یافته است.

۵-۲- سیاست آزادسازی اقتصادی: سیاست‌های آزادسازی به طور تصاعدی فضای اقتصادی در دسترس تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران را گسترش داد و فرایند جهانی شدن در بخش بزرگی از اقتصاد جهانی را تسریع نمود. یعنی فرایندی ایجاد شد که در آن تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران به گونه‌ای رفتار می‌کنند که گویا اقتصاد جهان شامل یک بازار واحد است. هر چند «جهانی‌شدن اقتصاد» محصول آزادسازی است، اما خود نیز آزادسازی را شتاب می‌بخشد. بنگاه‌ها به طور فزاینده‌ای تولید فراملی را برای قدرت رقابت و سودآوری خود ضروری می‌دانند و فشار بیشتری روی دولت‌ها می‌آورند تا شرایطی فراهم نمایند که به آن‌ها اجازه دهد در سراسر جهان فعالیت نمایند. این وضعیت از آزادسازی تجارت بین‌الملل تأثیر زیادی پذیرفته است.^{۱۸}

موانع تجاری پایین‌تر و آزادسازی بیشتر، به شرکت‌های بیشتری برای جهانی شدن ساختارهای تولیدی از طریق سرمایه‌گذاری در خارج اجازه داده است که به نوبه خود مشوق بیشتری برای تجارت فراهم کرده است. افزایش جریان‌های اطلاعات و قابلیت تجارت بیشتر در کالاها و خدمات بر تصمیمات مربوط به مکان تولید تأثیر گذاشته است. مشاغل قادرند اجزاء مختلف فرایندهای تولیدشان را در کشورها و مناطق مختلف مستقر سازند و در عین حال ماهیت شرکتی واحد را حفظ کنند. در نتیجه جهانی شدن اقتصاد، برای تولید یک اتومبیل خاص کمتر از ۹ کشور در تولید، بازاریابی و فروش درگیر نیستند. ۳۰ درصد ارزش اتومبیل به خاطر مونتاژ به کره می‌رود، ۵/۱۷ درصد به ژاپن برای قطعات و فن‌آوری پیشرفته، ۵/۷ درصد به آلمان برای طراحی، ۴ درصد به تایوان و سنگاپور برای قطعات کوچک ۵/۲ درصد به انگلستان برای تبلیغات تجاری و خدمات بازاریابی و ۵/۱ درصد به ایرلند و باربادوس برای فرآوری داده‌ها می‌رود.^{۱۹}

از نظر باگواتی در قرن ۲۱ اقتصاد کشورها به طور فزاینده در یکدیگر ادغام می‌شوند به گونه‌ای که تجارت، سرمایه‌گذاری و جریان‌های سرمایه‌ای پرتفوی به طور فزاینده‌ای مرزهای ملی را در نوردیده و تعریف جدیدی از اقتصاد نوین جهانی ارائه می‌دهد. در نتیجه پرسش‌های علم اقتصاد تغییر می‌کند. پیامد آن هم تغییر محتوای علم اقتصاد است. پس جهانی شدن می‌تواند محتوای علم اقتصاد را (پرسش‌های جدید و پاسخ‌های جدید) را دگرگون سازد.^{۲۰}

18- UNCTAD, "Globalization and Liberalization", 1996, p.8

19- W.T.O, "Globalization and Trade", Annual Report, 1998, PP. 36

20- The Future of Economic, "Edited by, John. D. Hey, Blackwell publisher, 1992

جدول ۳: مذاکرات تجاری چندجانبه

اهداف	زمان	نام دور	ردیف
کاهش تعرفه‌ها	۱۹۴۷	ژنو	۱-
	۱۹۴۹	آسی (فرانسه)	۲-
	۱۹۵۱	تورکواي (انگلیس)	۳-
	۱۹۵۶	ژنو	۴-
	۱۹۶۰ - ۶۲	ژنو (دین)	۵-
	۱۹۶۴ - ۶۷	ژنو (کندی)	۶-
کاهش تعرفه‌ها و ضد دامیننگ	۱۹۷۳ - ۷۹	توکیو (ژاپن)	۷-
کاهش تعرفه‌ها، موانع غیرتعرفه‌ای، کشاورزی، نساجی، تجارت خدمات، مالکیت فکری، حل اختلاف، تأسیس سازمان تجارت جهانی	۱۹۸۶ - ۹۴	اروگوئه	۸-
کشاورزی، مالکیت فکری، تسهیل تجاری، حل اختلاف، محیط زیست، تجارت الکترونیک، موانع غیرتعرفه‌ای، خدمات، انتقال تکنولوژی، تأمین مالی، اقتصادهای کوچک	۲۰۰۱ - ۰۰۰	دوحه	۹-

۶-۲- نقش نظام تجاری چندجانبه در جهانی شدن اقتصاد

نظام تجاری چندجانبه بر عوامل پنجگانه مؤثر بر جهانی شدن اقتصاد (رشد تجارت بین الملل، افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی، پیشرفت ارتباطات و فن آوری اطلاعات، ادغام مالی و آزادسازی اقتصادی) تاثیر به سزایی داشته است. این نظام نقش تعیین کننده در رشد تجارت بین الملل ایفا نموده است. هم اکنون بیش از پنج دهه از شکل گیری این نظام می گذرد و از بنیانگذاری آن در سال ۱۹۴۷، تجارت جهانی ۱۷ برابر رشد کرده است و سرمایه گذاری مستقیم خارجی تنها در دهه گذشته ۵ برابر افزایش یافته است. این افزایش موافقت نامه چندجانبه TRIMs (دور اروگوئه) تاثیر پذیرفته است که طی آن تدبیر سرمایه گذاری مرتبط با تجارت مشمول مقررات نظام تجاری چندجانبه گردید. از سوی دیگر تسهیل عبور کالاهای سرمایه گذاران خارجی که اقدام به سرمایه گذاری مستقیم می نمودند از تبعات تکامل این نظام و حذف موانع مرزی تجارت طی ۸ دور مذاکرات تجاری چندجانبه بوده است. سیاست آزادسازی اقتصادی نیز به شدت از این نظام تاثیر پذیرفته است. یکی از اصول این نظام، تجارت آزادتر از طریق آزادسازی تجاری (کاهش موانع تجاری) است. جدول شماره ۲ اهداف ۹ دوره مذاکرات تجاری چندجانبه طی سال های ۱۹۴۷ تاکنون را نشان می دهد. رشد تجارت بین الملل و کاهش موانع تجاری از عوامل مؤثر بر ادغام بازارهای مالی بوده است. از سوی دیگر توسعه نظام تجاری چندجانبه نیاز به پیشرفت ارتباطات و فن آوری اطلاعات را دو چندان کرده و نیاز مادر ابداع گردیده است. بنابراین نقش نظام تجاری چندجانبه در جهانی شدن اقتصاد، نقش کلیدی بوده است.

۳- نظام تجاری چندجانبه

تعریف: نظام تجاری چندجانبه را می توان مجموعه ای از قواعد بین المللی دانست که کشورها ملزم هستند در روابط تجاری شان با یکدیگر از آن پیروی نمایند.^{۲۱} این قواعد به طور مداوم در حال تکامل است. اغلب ملت ها - شامل تقریباً تمامی ملل تجاری اصلی - اعضای «نظام

تجاری چندجانبه»^{۲۲} هستند. اما برخی کشورها عضو این نظام نیستند و به همین جهت برای توصیف این نظام به جای اصطلاح «جهان»^{۲۳} یا «جهانی»،^{۲۴} اصطلاح «چندجانبه» به کار می رود. «چندجانبه» نقطه مقابل اقداماتی است که در سطح منطقه ای یا توسط گروه های کوچکتر از کشورها، اتخاذ می شود.^{۲۵} نظام تجاری چندجانبه شامل یک سری موافقت نامه چندجانبه است که عبارتند از :

21- I.T.C, Business Guide to the world Trading system, 1999, P.3

22- multilateral trading system

23- world

24- global

25- W.T.O, Introduction to W.T.O, 1998, p. 4

- ۱- موافقت‌نامه‌های چندجانبه در زمینه تجارت کالاها شامل موافقت‌نامه عمومی تعرفه‌ها و تجارت (گات ۱۹۹۴) و موافقت‌نامه‌های همراه آن.
  - ۲- موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات (GATS).
  - ۳- موافقت‌نامه مربوط به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS).
- مسئولیت نظارت بر اجرای این موافقت‌نامه‌ها بر عهده WTO است. جدول شماره (۳) نشان‌دهنده موافقت‌نامه‌های چندجانبه در نظام تجاری چندجانبه است.

جدول شماره ۳: موافقت‌نامه‌های چندجانبه

- ۱- موافقت‌نامه‌های تجارت کالا:
  - موافقت‌نامه عمومی تعرفه‌ها و تجارت ۱۹۹۴ (گات ۱۹۹۴).
  - موافقت‌نامه‌های وابسته:
  - موافقت‌نامه مربوط به ارزش‌گذاری گمرکی.
  - موافقت‌نامه مربوط به بازرسی قبل از حمل (PSI).
  - موافقت‌نامه مربوط به موانع فنی فرا راه تجارت (TBT).
  - موافقت‌نامه مربوط به اقدامات بهداشتی و بهداشت نباتی (SPS).
  - موافقت‌نامه مربوط به رویه‌های صدور مجوز ورود.
  - موافقت‌نامه مربوط به حفاظت‌ها.
  - موافقت‌نامه مربوط به یارانه‌ها و اقدامات جبرانی (SCM).
  - موافقت‌نامه مربوط به ضد دامپینگ "ADP".
  - موافقت‌نامه مربوط به اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت (TRIMS).
  - موافقت‌نامه مربوط به منسوجات و پوشاک (ATC).
  - موافقت‌نامه مربوط به کشاورزی.
  - موافقت‌نامه مربوط به قواعد مبدأ.
- ۲- موافقت‌نامه‌های غیرکالایی شامل:
  - موافقت‌نامه عمومی مربوط به تجارت خدمات (GATS).
  - موافقت‌نامه مربوط به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS).

۱-۳- قلمرو (موضوعی - اعضاء)

قلمرو اعضاء: در حال حاضر نظام تجاری چندجانبه ۱۵۰ عضو دارد. از این تعداد ۱۲۵ عضو اولیه و ۲۱۹ عضو ملحق شده هستند و ۴ عضو نیز کشور محسوب نمی‌شوند.^{۲۶} ۲۸ کشور نیز در حال الحاق و ناظر هستند و ۱ کشور (سوریه) متقاضی الحاق می‌باشد. جدول

۲۶- سازمان تجارت جهانی ۱۵۰ عضو دارد که ۳ عضو اولیه (هنگ کنگ، ماکائو و اتحادیه اروپا) و یک عضو ملحق شده آن (تایوان) کشور محسوب نمی‌شوند و منطقه مجزای گمرکی به حساب می‌آیند. پروتکل الحاقی تونگا به تصویب سازمان جهانی تجارت رسیده است و لذا یکصد و پنجاهمین عضو سازمان خواهد بود.

شماره ۴ قلمرو اعضای نظام تجاری چندجانبه (یا سازمان تجارت جهانی) را نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود از ۱۹۲ کشور جهان، تعداد ۱۷۹ کشور یا قلمرو گمرکی، عضو یا در حال عضویت در این سازمان می‌باشند.

قلمرو موضوعی: نظام تجاری چندجانبه قلمرو موضوعی وسیعی دارد. تمامی کالاهای تجاری (صنعتی - کشاورزی) را شامل می‌شود. ۱۲ نوع اصلی و ۱۵۰ نوع فرعی خدمات و تجارت انواع حقوق مالکیت فکری مشمول مقررات این نظام است. موضوعات جدیدی نیز از کنفرانس وزرای W.T.O در سنگاپور (۱۹۹۶) به بعد به این مجموعه اضافه شده است. جدول شماره (۵) قلمرو موضوعی نظام تجاری چندجانبه را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود قلمرو موضوعی این نظام بسیار وسیع است.

۲-۳- اصول نظام تجاری چندجانبه

اصول نظام تجاری چندجانبه عبارتند از:

۱-۲-۳- فقدان تبعیض: تجارت بدون تبعیض که نخستین اصل نظام تجاری چندجانبه

جدول ۴: قلمرو اعضای نظام تجاری چندجانبه (دسامبر ۲۰۰۵)

۱	کشورهای عضو اولیه (۱۲۵ کشور)	طرف‌های متعاهد گات
۲	کشورهای ملحق شده (۲۱ کشور)	اکوادور، بلغارستان، مغولستان، پاناما، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، آلبانی، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، چین (شامل تایوان)، ارمنستان، مقدونیه، نیپال، کامبوج، عربستان و تونگا
۳	کشورهای در حال الحاق (۲۸ کشور)	الجزایر، روسیه، روسیه سفید، اوکراین، سودان، ازبکستان، ویتنام، واتواتو، سیشل، قزاقستان، آذربایجان، آندورا، لائوس، ساموآ، لبنان، بوسنی و هرزگوین، بوتان، یمن، کیپ ورد، صربستان و مونته نگرو، تاجیکستان، باهاما، اتیوپی، لیبی، افغانستان، عراق، ایران، سائومه و پرنسپ.
۴	کشورهای متقاضی الحاق (۱ کشور)	سوریه

است، شامل دو اصل زیر است:

الف) اصل رفتار دولت «کامله الوداد»^{۲۷} :

بر این اساس کشورها نمی‌توانند میان طرف‌های تجاری‌شان تبعیض قائل شوند. در صورت اعطای مساعدت^{۲۸} خاص به یک کشور (همانند: نرخ عوارض گمرکی پایین‌تر برای یکی از محصولات‌شان) باید همان را به سایر اعضای این نظام اعطاء نمایند. به همین جهت این اصل به‌عنوان اصل رفتار دولت کامله الوداد شناخته شده است.^{۲۹} تجارت میان اعضای ترتیبات تجاری منطقه‌ای و نظام عمومی ترجیحات (GSP) استثناءهای اصل دولت کامله الوداد هستند.

جدول ۵: قلمرو موضوعی نظام تجاری چندجانبه

ردیف	عنوان	شمول
۱-	GATT	تمامی کالاهای صنعتی و کشاورزی
۲-	GATS	خدمات بازرگانی (حرفه‌ای، کامپیوتر، تحقیق و توسعه، اموال غیرمنقول، کرایه‌ای)، خدمات ارتباطات (پستی، بیگ، ارتباطات دور، سمعی و بصری)، ساخت و خدمات مهندسی مرتبط (مسکن، عمران، نصب، تکمیل)، خدمات توزیعی (حق العمل‌کاری، عمده فروشی، خرده فروشی، اعطای فرانشیز)، خدمات آموزشی (ابتدایی، دبیرستان، عالی، بزرگسالان)، خدمات زیست محیطی (فاضلاب، انتقال پسماندها، رفع آلودگی)، خدمات مالی (بیمه، بانکداری و سایر خدمات مالی مانند بورس)، خدمات بهداشتی و اجتماعی (بیمارستانی، بهداشت اسنان و بهداشت اجتماعی)، خدمات مرتبط با جهانگردی و مسافرت (هتل و رستوران‌داری، اژانس مسافرتی و تور، راهنمایی جهانگردان)، خدمات تفریحی، ورزشی و فرهنگی (سرگرمی و تئاتر و سیرک، اژانس خبری، کتابخانه، آرشیو، موزه و سایر خدمات فرهنگی)، خدمات حمل و نقل (حمل دریایی، در آبراه‌های داخلی، هوایی، فضایی، راه‌آهن، جاده‌ای، خط لوله)، سایر خدمات
۳-	TRIPs	حق ثبت اختراع، حق کی‌برداری، علائم تجاری، طرح‌های صنعتی، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، اطلاعات افشا نشده و علائم جغرافیایی
۴-	موضوعات جدید	محیط زیست، سیاست رقابتی، سرمایه‌گذاری خارجی، شفافیت در خریدهای دولتی، تسهیل تجاری، تجارت الکترونیک، اقتصادهای کوچک، انتقال فناوری، بدهی و تامین مالی

27- most – Favoured Nation
28- Favour
29- world Trade Organization "Introduction to W.T.O, Trading into the Future", 2 nd edition , july 1998, P.4

ب) رفتار ملی: رفتار مساوی با خارجی‌ان و افراد محلی وقتی کالاهای خارجی وارد بازار داخلی می‌شود، با کالاهای وارداتی و تولید داخلی باید به‌طور مساوی رفتار شود. اصل «رفتار ملی» (با سایرین همان رفتاری را داشته باشد که با کالای ملت خودش دارد) در موافقت‌نامه‌های اصلی نظام تجاری چندجانبه یافت می‌شود. (ماده ۳ گات، ماده ۱۷ موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات و ماده ۳ موافقت‌نامه حقوق مالکیت فکری مرتبط با تجارت).

۳-۲-۲- تجارت آزادتر: به تدریج از طریق مذاکره

کاهش دادن موانع تجاری شامل: عوارض گمرکی (یا تعرفه‌ها) و سهمیه‌های وارداتی، اصل دیگر این نظام است. همان‌طور که در جدول شماره (۲) نشان داده شده است طی ۸ دور مذاکرات تجاری چندجانبه، موانع تجاری کاهش داده شده‌اند.

۳-۲-۳- قابلیت پیش‌بینی: از طریق تثبیت تعرفه‌ها^{۳۰}

تثبیت تعرفه به معنای متعهد شدن به افزایش ندادن تعرفه است. در این صورت تعرفه با ثبات و قابل پیش‌بینی می‌شود. نظام تجاری چندجانبه تلاشی است جهت ایجاد محیط بازرگانی پایدار و قابل پیش‌بینی (امنیت بازار) برای سرمایه‌گذاران و بازرگانان. در نظام تجاری چندجانبه وقتی کشورها موافقت می‌کنند بازارهای خود را به روی کالاها یا خدمات بگشایند، تعهدات خود را تثبیت می‌کنند. اعضای نظام تجاری چندجانبه تنها هنگامی می‌توانند، تعرفه‌های تثبیت شده خود را تغییر دهند که در مذاکره، طرف‌های تجاری آن را بپذیرند. نظام تجاری چندجانبه تلاش می‌کند با روش‌های دیگر نیز مانند: ممنوعیت استفاده از سهمیه‌ها، قابلیت پیش‌بینی و ثبات را بهبود بخشد.

۳-۲-۴- ارتقای رقابت منصفانه

نظام تجاری چندجانبه گاهی معادل نظام «تجارت آزاد» قلمداد می‌گردد ولی این تعبیر کاملاً درست نیست. زیرا وجود تعرفه‌ها و در شرایط محدودی، سایر شکل‌های حمایت را مجاز می‌شمارد. به‌طور دقیق‌تر، نظام تجاری چندجانبه، در واقع نظامی از قواعد مربوط به تجارت مختل نشده، منصفانه و باز است. بسیاری از موافقت‌نامه‌های نظام تجاری چندجانبه هدفش حمایت از رقابت منصفانه است.

۳-۳- کارکردهای نظام تجاری چندجانبه

کارکردهای نظام تجاری چندجانبه عبارتند از: ارتباطات، محدودیت‌ها، استثناءها و حل اختلاف

۳-۳-۱- ارتباطات:^{۳۱} این نظام امکان تبادل اطلاعات تجاری، مشورت و مذاکرات تجاری

را فراهم می‌کند. ارتباطات در نظام تجاری چندجانبه به چهار طریق انجام می‌شود:
الف- اجلاس وزراء: وزرای بازرگانی کشورهای عضو هر دو سال یکبار در نشست، سیاست‌های تجاری را مورد بررسی قرار می‌دهند.

ب- دوره‌های مذاکرات: دوره‌های مذاکرات تجاری در گذشته تحت گات و در حال حاضر تحت W.T.O با هدف ایجاد همکاری میان بازیگران مختلف در نظام تجاری چندجانبه است.

ج- گروه‌های کاری:^{۳۳} در حال حاضر ارتباط اعضای نظام تجاری چندجانبه در موضوعاتی مانند: «تجارت و محیط زیست» و «تجارت و سیاست رقابت» از طریق گروه‌های کاری مربوطه است.

د- مکانیزم بررسی سیاست تجاری:^{۳۴} ابتدا در سال ۱۹۹۸ برقرار شده و توسط رکن مرور سیاست تجاری^{۳۵} انجام می‌شود. برای کشورهای بزرگ هر دو سال یکبار انجام می‌شود و سیاست‌های آن‌ها که بر تجارت بین‌الملل موثر است مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۳- محدودیت‌ها:^{۳۵} این نظام اقدامات سیاست تجاری کشورهای عضو را محدود می‌سازد. محدودیت‌ها، مواردی است که کشورها ملزم به انجام یا عدم انجام آن هستند. محدودیت عمومی که سیاست تجاری اعضای نظام تجاری چندجانبه باید آن را مراعات نمایند، اصل عدم تبعیض است. سایر محدودیت‌ها، مقرراتی است که در موافقت‌نامه گات ۱۹۴۷ به شکل معاهده آمده بود و سپس در گات دوم (۱۹۹۴) تکمیل گردید. مهم‌ترین محدودیت‌های این نظام عبارتند از:

الف - تثبیت تعرفه: تعرفه متداول‌ترین شکل سیاست تجاری است. نظام تجاری چندجانبه استفاده از آن را ممنوع نکرده است بلکه کشورهای عضو، ملزم به کاهش تعرفه‌ها و سپس تثبیت آن در سطحی هستند که خود به آن متعهد شده‌اند.

ب - ارزیابی گمرکی:^{۳۶} از آنجا که کشورها می‌توانند از طریق ارزیابی گمرکی، بدون نقض تثبیت تعرفه‌ها، مانع و نا اطمینانی در تجارت ایجاد کنند، موافقت‌نامه‌های چندجانبه تجاری به دنبال جلوگیری از چنین رفتاری است. به عنوان مثال در تعرفه‌های برحسب درصدی از ارزش کالا^{۳۷} که بر کالاهای وارداتی وضع می‌شود، اگر روش ارزیابی گمرکی دقیقاً تعریف شده و مشخص نباشد ارزیاب گمرک ممکن است ارزش کالا را بزرگ‌نمایی کند تا تعرفه جمع‌آوری شده افزایش یابد. از سوی دیگر واردکنندگان دارای انگیزه قوی برای برآورد کمتر ارزش کالاهای وارداتی هستند. با مقررات مربوط به ارزیابی گمرکی رویه ارزیابی، شفاف و قابل پیش‌بینی می‌شود.

32- working groups
34- Trade policy Review Body
36- Customs Valuation

33- Trade policy Review Mechanism
35- Constraint
37- ad Valorem

ج - مقررات محصول:^{۳۸} دولت‌ها مقررات مختلفی برای محصولات وضع می‌کنند که می‌تواند بر هزینه تولید و امکان‌پذیری تجارت آن محصولات اثر گذارد. از جمله مقررات داخلی، مقررات مربوط به بهداشت و سلامت عمومی است. این مقررات ممکن است علیه محصولات وارداتی باشد. موافقت‌نامه‌های چندجانبه تجاری محدودیت‌هایی برای وضع این‌گونه قواعد وضع نموده است تا علیه محصولات وارداتی نباشد. دو مجموعه از این محدودیت‌ها عبارتند از:

۱- مقررات فنی و استانداردها.

۲- اقدامات بهداشت انسانی و حیوانی^{۳۹} و بهداشت نباتی^{۴۰}

هدف هر دو محدودیت، عدم تبعیض علیه واردات است و هر دو باعث کاهش نا اطمینانی در تجارت بین‌المللی می‌شوند.

د - محدودیت‌های کمی:^{۴۱} نظام تجاری چندجانبه وضع محدودیت‌های کمی بر واردات از قبیل: سهمیه‌های وارداتی^{۴۲} و مجوز واردات^{۴۳} را ممنوع کرده است. سهمیه‌های وارداتی بر محصولات خاصی وضع می‌شود و مجوز واردات، ارز کمیاب کشور را به صورت تبعیض‌آمیز تخصیص می‌دهد. نوعی از محدودیت‌های داوطلبانه صادراتی^{۴۴} که به صورت کمی است ممنوع شده است. (به عنوان بخشی از قواعد محافظت‌ها). در مواردی که محدودیت‌های کمی وجود دارند، کشورهای عضو نظام تجاری چندجانبه ابتدا باید آن‌را با «معادل تعرفه‌ای» جایگزین نمایند، در مرحله بعد تعرفه‌ها را کاهش داده و آن‌را تثبیت نمایند.

و - یارانه‌ها: موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، یارانه‌ها را به یارانه‌های ممنوع و مجاز تقسیم می‌کند. یارانه‌های ممنوع شامل یارانه‌های صادراتی هستند.^{۴۵}

ز- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: در موافقت‌نامه اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت^{۴۶} کشورها از استفاده از پنج اقدام در مقابل سرمایه‌گذاری خارجی منع می‌شوند که عبارتند از: الزامات محتوای داخلی، الزامات تراز تجاری (واردات منوط به تولید داخلی شود)، الزامات تراز تجاری تحدید کننده واردات، محدودیت ارزی و صادرات منوط به تولید داخلی.^{۴۷}

ح - خدمات: حوزه شمول گاتس شامل ۱۲ بخش و ۱۵۰ زیر بخش خدماتی است که در جدول شماره (۵) به تفصیل ارائه شد.

خ - مالکیت فکری: مقررات TRIPS بر موارد زیر اعمال می‌شود: حق ثبت اختراع^{۴۸} حق

38- product regulation	39- Sanitary	40- Phyto Sanitary
41- quantitative restrictions	42- Quota	43- Import Licensing
44- Voluntary Export Restraints		
45- Business guide to the world Trading system, 1999, P.8		
46- TRIMs	47- Ibid , PP.160 - 162	48- patent

کپی برداری^{۴۹} و حقوق مرتبط با آن؛ علائم تجاری،^{۵۰} طرح های صنعتی،^{۵۱} طرح های ساخت مدارهای یکپارچه،^{۵۲} اطلاعات افشا نشده و علائم جغرافیایی.^{۵۳}

۳-۳-۳- استثناءها:^{۵۴} این نظام در مواردی به اعضای خود اجازه می دهد، محدودیت ها را مراعات ننموده و از آن مستثنی شوند. استثناءهای مجاز در نظام تجاری چندجانبه عبارتند از: الف - ضد دامپینگ: در صورتی یک محصول دامپینگ شده تلقی می گردد که قیمت صادراتی آن کمتر از قیمت آن در کشور صادرکننده باشد. یا آن که به قیمتی کمتر از هزینه تولیدش فروخته شود. موافقت نامه چندجانبه مربوط به رویه های ضد دامپینگ به کشورها اجازه می دهد بر واردات دامپینگ شده، عوارض ضد دامپینگ وضع کند.^{۵۵}

ب - عوارض جبرانی: موافقت نامه مربوط به اقدامات جبرانی به کشورها اجازه می دهد بر واردات کالاهای برخوردار از یارانه، عوارض جبرانی وضع نماید. هدف آن منع یا تحدید استفاده از یارانه هایی است که آثار سویی بر منافع سایر اعضا دارد و منجر به لطمه مهمی به صنعت داخلی در کشور واردکننده می شود.

ج - محافظت ها:^{۵۶} موافقت نامه مربوط به اقدامات حفاظتی به کشورهای در حال توسعه اجازه می دهد واردات را برای دوره های موقت، محدود نمایند، اگر موجب وارد آمدن لطمه جدی به صنعت داخلی که محصولات مشابه یا کاملاً رقابتی تولید می نماید، می گردد.^{۵۷}

د - حمایت از موازنه پرداخت ها: اگر کشوری مواجه با تقاضای اضافی شدیدی برای ارز است و این وضعیت باعث می شود نتواند ذخائر ارزی خود را حفظ کند، مجاز است در وهله اول از تعرفه و در وهله بعد از سهمیه وارداتی استفاده کند.

و - موافقت نامه های ترجیحی تجاری: یکی از استثناءهای اصل دولت **کامله الوداد** موافقت نامه های منطقه ای ترجیحی تجاری است که در آن کشورها می توانند طبق موافقت نامه های منطقه ای، تعرفه ها و سایر موانع فرا راه تجارت را به طور تبعیض آمیز کاهش دهند.

۳-۳-۴- حل اختلاف:^{۵۸} مکانیزمی برای حل و فصل اختلافات تجاری میان اعضای این نظام وجود دارد که در آن عدم رعایت مقررات نظام تجاری چندجانبه مورد قضاوت قرار می گیرد. کارکردهای چهارگانه نظام تجاری چندجانبه به خوبی روشن می سازد که این نظام یک «بازی همکاری»^{۵۹} را در تجارت جهانی هدایت می کند.^{۶۰}

49- Copyright

52- Layout – design

55- Ibid, p.10

58- Dispute Settlement

60- Alan V. Deardroff, "An Economist's overview of the world Trade Organization,"

Seventh U.S-korea Academic Symposium, August, 1996. University of Michigan, USA, p.3.

50- Trademark

53- Ibid, p.13

56- Safegaurds

59- Cooperative game

51- Industrial design

54- exceptions

57- Ibid, 134 – 137

نظام تجاری چندجانبه دارای مکانیزم حل و فصل اختلافات تجاری است. ابتدا سعی می‌شود اختلاف تجاری از طریق مشورت حل و فصل شود. پس از شکست تلاش‌ها برای حل اختلاف از طریق مشورت بر مبنای دو جانبه، اختلاف نزد رکن حل اختلاف^{۶۱} مطرح می‌شود. رکن حل اختلاف به محض تقاضای کشور شکایت‌کننده، هیات رسیدگی تشکیل می‌دهد.

هر یک از طرف‌های اختلاف می‌تواند تقاضای استیناف کند. گزارش هیات استیناف به رکن حل اختلاف تسلیم می‌شود. اگر طرفی که تعهدی را نقض کرده است ظرف مهلت متعارفی توصیه‌های هیات رسیدگی را اجرا ننماید، موضوع جبران مطرح می‌شود. اگر طرف ناقض تعهدات، در اجرا قصور و از جبران خودداری کند طرف متضرر می‌تواند از رکن حل و فصل اختلاف درخواست نماید تا به وی اجازه دهد با تعلیق امتیازات یا سایر تعهدات طبق موافقت‌نامه که به تجارت کشور اول صدمه خواهد زد، اقدام تلافی‌جویانه‌ای اتخاذ نماید.^{۶۲}

۴-۳- مزایا

مهم‌ترین مزایای الحاق به نظام تجاری چندجانبه عبارتند از:

- الف - دسترسی بیشتر به بازارهای صادراتی.
- ب - اثرات مفید عضویت در این نظام بر معتبر بودن سیاست‌های دولت.
- ج - اثر مفید عضویت در این نظام بر سیاست‌های داخلی و نهادهای مربوط به تجارت خارجی کشور.
- د - قابلیت پیش‌بینی، امنیت و شفافیت دسترسی به بازار.
- و - امکان حل و فصل اختلافات تجاری با طرف‌های تجاری حتی برای کشورهای کوچک و ضعیف.
- ز - فرصت برای شکل‌دادن به اصول و قواعد جدید نظام تجاری چندجانبه.^{۶۳}

۴- رژیم تجاری ایران

ابتدا وضع موجود رژیم تجارت خارجی ایران ارائه می‌شود. سپس وضع مطلوب تبیین می‌گردد. سرانجام چگونگی رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب بیان می‌شود.

۴-۱- وضع موجود

- MFN: نرخ‌های تعرفه مندرج در جدول تعرفه گمرکی کشور در مورد همه کشورها، به‌جز

61- Dispute Settlement Body

62- Ibid, PP.42 – 44

63- Mark Bacchetta and Zdenek Drabek, Effects of wto Accession, 2002 , pp. 10 – 11

کشورهایی که ج. ا. ایران با آنها دارای موافقتنامه ترجیحی است، به طور یکسان و غیر قابل تبعیض اعمال می شود. از این رو اصل دولت «کامله الوداد» در رژیم تجارت خارجی ایران رعایت می شود.

- **رفتار ملی:** اخذ مابه التفاوت از تعدادی از کالاهای وارداتی توسط سازمان حمایت مصرف کنندگان و تولید کنندگان می تواند نقض رفتار ملی به حساب آید. (مانند بند ب ماده ۴۶ قانون برنامه سوم که دریافت مابه التفاوت از کالاهای وارداتی که قیمت آنها با قیمت تعادلی بازار اختلاف دارد، الزامی نموده است).

- اشخاص حقیقی یا حقوقی خارجی که بخواهند اقدام به یک فعالیت خدماتی در ایران بنمایند از لحاظ رفتار ملی و دسترسی به بازار با شرایط و محدودیت هایی مواجه اند.

- در بند (ج) قانون چگونگی محاسبه و وصول حقوق گمرکی، سود بازرگانی و مالیات انواع خودرو و ماشین آلات راه سازی وارداتی و ساخت داخل مصوب ۲/۱۰/۱۳۷۱ میان نرخ های مالیاتی خودروهای ساخت داخل و خودروهای وارداتی، تفاوت قائل شده است.

- شرکت های خارجی امکان فعالیت جز در مناطق آزاد ندارند.

- در مورد حمل خریدهای دولتی خارجی، طرح فوب و حمل توسط کشتیرانی ج. ا. ایران حاکم است و کشتی های خارجی ملزم به پرداخت ۱۰ درصد عوارض اضافی هستند. همچنین در وصول هزینه های گمرکی و بندری میان کالاهای وارداتی و صادراتی، نرخ هزینه ها متفاوت است.

- تثبیت تعرفه: نرخ های تعرفه بر واردات (شامل حقوق گمرکی و سود بازرگانی) تثبیت شده نیستند و هر ساله تغییر می کند. حتی بر اساس رویه جدید (حقوق پایه - سود بازرگانی)، سود بازرگانی متغیر است و هر ساله توسط هیات دولت تغییر می کند.

- تجارت آزادتر: از طریق تخصیص ارز، محدودیت های کمی بر واردات اعمال می شود. (در قوانین بودجه سالانه، سقف تعهدات ارزی بانک مرکزی مشخص می شود).

- سیستم صدور مجوز واردات کشور، غیر اتوماتیک است و واردات مجاز غیر مشروط نداریم. در واقع تمامی واردات مجاز، از نوع مجاز مشروط است و باید مجوز ورود بگیرند که نوعی محدودیت کمی بر واردات است.

- میانگین حسابی نرخ های تعرفه کشور در سال های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ به ترتیب ۸/۹۱ درصد و ۲۷ درصد و ۳۰/۸۳ درصد و ۶۵/۲۲ درصد بوده است. حداکثر نرخ

تعرفه (peak) واردات منسوجات و پوشاک در سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ به ترتیب ۴۲۰ درصد و ۱۲۶ درصد و ۱۲۰ درصد و ۱۴۰ درصد بوده است که یکی از عوامل گسترش قاچاق به حساب می‌آید.

- تعدادی از کالاهای ممنوع‌الورود هستند که ممنوعیت شرعی ندارند. مانند اسباب بازی، شکلات، نوشابه‌ها، شیرینی‌جات و...

- موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

الف - سه ماده از مقررات کشور در ردیف یارانه‌های ممنوع موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی قرار می‌گیرند:

ماده ۱۹ قانون مقررات صادرات و واردات.

بند ب از تبصره ۲۹ قانون برنامه اول.

ماده ۱۴۱ - الف قانون مالیات‌های مستقیم.

ب - یارانه‌های قابل پیگیری عبارتند از:

تبصره ۶ قانون برنامه اول.

ماده ۵۰ قانون برنامه سوم.

بند ۱ - تبصره ۵ قانون بودجه سال ۱۳۸۰.

ماده ۱۴۲ قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۳/۱۲/۱۳۶۶ با اصلاحیه ۶/۳/۱۳۷۱

این یارانه‌ها تا زمانی می‌توانند ادامه یابند که منجر به اثرات سوء بر منافع کشورهای دیگر عضو نظام تجاری چندجانبه نشوند. (روحانی، ۱۳۸۰، صص ۱۲۹ - ۱۲۳)

- قوانین ملی: در شرایط جهانی شدن اقتصاد و گسترش نظام تجاری چندجانبه، موافقت‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های توافق شده در سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی، قوانین حاکم بر اقتصاد جهانی شکل می‌دهند. در زمینه تجارت جهانی، موافقت‌نامه‌های نظام تجاری چندجانبه، قوانین حاکم بر تجارت جهانی هستند. کشورهای عضو آن یا قوانین آن را می‌پذیرند و آنرا در ردیف قوانین ملی خود در می‌آورند یا آن‌که دارای قوانین ملی هستند که با موافقت‌نامه‌های نظام تجاری چندجانبه سازگار است. بر این اساس لازم است قوانین موجود کشور از جهت سازگاری با قوانین این نظام مورد بررسی قرار گیرد.

- ج. ا. ایران در زمینه‌های تجاری مختلفی فاقد قانون است. مانند:

- مقررات ضد دامپینگ (بجز ماده ۷ قانون امور گمرکی).^{۶۴}

- مقررات عوارض جبرانی برای مقابله با واردات برخوردار از یارانه صادراتی.

۶۴- ماده ۷ قانون امور گمرکی: هرگاه کالایی با قیمت نامناسب یا تسهیلات غیر عالی از کشوری برای ورود به ایران عرضه شود و این عمل برای اقتصاد کشور ناسالم تلقی گردد، هیات وزیران می‌تواند در هر موقع بنا به پیشنهاد وزارت بازرگانی، برای ورود کالای مزبور از آن کشور، سود بازرگانی ویژه‌ای برقرار کند.

- **قانون رقابت:** برای تسهیل رقابت و جلوگیری از انحصار و اقدامات بازرگانی ضد رقابتی نیاز به قانون رقابت است. در حال حاضر قانون رقابت تهیه شده و در مجلس شورای اسلامی در دست بررسی جهت تصویب می‌باشد.

- **قواعد مبدأ:** اعمال ترجیحات تعرفه‌ای و عوارض جبرانی و تدابیر حفاظتی، مستلزم تعیین مبدأ کالای وارداتی است. موافقت‌نامه قواعد مبدأ در سازمان تجارت جهانی، ضوابط آن را مشخص می‌کند. در مقررات تجاری کشور به قواعد مبدأ توجه نشده است. از این رو لازم است مقررات مربوط به قواعد مبدأ در ایران تهیه شود.

- **تدابیر حفاظتی:** برای محافظت از تولیدات داخلی در برابر واردات بی‌رویه که منجر به آسیب‌ها و لطمات جدی به صنعت و یا بنگاه‌های تولیدی شود، در مقررات سازمان تجارت جهانی امکان اتخاذ تدابیر حمایتی وجود دارد اما در رژیم تجاری ایران مقررات منسجمی به این منظور وجود ندارد.

- **حقوق مالکیت فکری:** در حال حاضر مقرراتی برای حمایت از حق نسخه‌برداری، علائم تجاری و حق اختراع در کشور وجود دارد اما مقرراتی برای حمایت از سایر مصادیق مالکیت فکری (علائم جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اطلاعات افشاء نشده و حمایت از طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه) وجود ندارد. (وزارت بازرگانی، برخی نارسایی‌ها و کمبودهای موجود در قوانین ... ۱۳۸۲، ص ۱۴ و ۵).

- **الزامات عملکرد صادراتی:** طبق ضوابط پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی که در ۲۸/۸/۱۳۷۸ به تصویب هیات وزیران رسید، انتقال سود و سایر انتقالات ارزی سرمایه‌گذار خارجی صرفاً از محل عواید ارزی امکان‌پذیر است. بر اساس این ضابطه خروج ارز از کشور منوط به ارزآوری صادراتی معادل آن می‌باشد که منطبق با TRIMs نیست. از سوی دیگر طبق ماده ۲۴ اصلاحی آیین‌نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات، صادرکنندگانی که نسبت به ورود موقت اقدام می‌کنند موظف‌اند حداقل به میزان ۱۲۵ درصد ارزش آن، صادر نمایند.

- **بازپرداخت حقوق و عوارض متعلق به واردات:** بند الف ماده ۱۱۳ قانون برنامه سوم مقرر می‌دارد: حقوق گمرکی و سود بازرگانی مواد اولیه و واسطه‌ای وارداتی مورد استفاده در تولید کالاهای صادراتی پس از صدور محصولات تولیدی، مسترد خواهد شد.

۲-۴- وضع مطلوب

- سازگاری مقررات کشور با موافقت‌نامه‌های نظام تجاری چندجانبه.

- وجود قوانین مورد نیاز با توجه به تحولات ناشی از جهانی‌شدن اقتصاد و تکامل نظام

تجاری چندجانبه.

- انطباق رویه‌های اجرایی تجارت خارجی کشور با قواعد و رویه‌های حاکم بر تجارت جهانی.

۳-۴- رنوس اقدامات

- تهیه قوانین: رقابت، قواعد مبدأ، تدابیر حفاظتی، ضد دامپینگ (قیمت شکنی) و مقررات عوارض جبرانی برای مقابله با واردات برخورداری از یارانه صادراتی.
- حرکت به سمت تثبیت نرخ تعرفه‌ها.
- رفع موانع غیر تعرفه‌ای.
- رفع محدودیت‌های کمی بر واردات.
- کاهش حمایت‌های تعرفه‌ای و جایگزینی سیاست‌های افزایش‌دهنده توان رقابت^{۶۵} محصولات، بنگاه‌ها و صنایع.
- حذف یارانه‌های ممنوع و قابل پیگیری.
- رفع ناسازگاری قوانین و رویه‌های کشور با قوانین و رویه‌های نظام تجاری چندجانبه.
- باز تعریف سیاست‌های حمایتی به‌منظور کاهش حمایت‌های سستی و تعریف حمایت‌های جدید.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

جهانی شدن اقتصاد از نظام تجاری چندجانبه تأثیر به‌سزایی پذیرفته است. قلمرو موضوعی و کشوری این نظام بسیار وسیع است و کارکردها و مزایای آن مشوق الحاق به آن و بهره‌مند شدن از منافع آن است. پیشنهاد می‌شود در اصلاح رژیم تجاری کشور اقدامات لازم مانند تهیه قوانین جدید و سازگاری مقررات و رویه‌های اجرایی کشور با نظام تجاری چندجانبه در دستور کار قرار گیرد. علاوه بر آن که به انطباق با مقررات این نظام بسنده نشود و در جهت ایجاد توان رقابتی در اقتصاد ایران همت گماشته شود.

منابع فارسی:

- ۱- روحانی، حامد "تحلیل نظام یارانه‌ای بخش صنعت پس از عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، استاد راهنما: دکتر سیدحسین میرجلیلی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، شهریور ۱۳۸۰.

- ۲- وزارت بازرگانی، "قانون مقررات صادرات و واردات و آیین نامه اجرایی آن"، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، شهریور ۱۳۷۹.
- ۳- بنایی، رضا، "قانون امور گمرکی و آیین نامه اجرایی آن"، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، مهر ۱۳۸۰.
- ۴- وزارت بازرگانی، "مقررات صادرات و واردات سال ۱۳۸۳ و جداول ضمیمه آن"، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، فروردین ۱۳۸۳.
- ۵- مرکز تجارت بین الملل، "آشنایی با قواعد سازمان جهانی تجارت"، ترجمه دفتر نمایندگی تام الاختیار تجاری، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۱.
- ۶- وزارت بازرگانی، "برخی نارسایی ها و کمبودهای موجود در قوانین جمهوری اسلامی ایران برای الحاق به سازمان جهانی تجارت"، دفتر نمایندگی تام الاختیار تجاری، مرداد ۱۳۸۲.

منابع انگلیسی:

- 1- Deardorff, Alon and of storn, "what the public should know about Globalization and the world Trade organization", 2000.
- 2- UNCTAD, "Informal Ecounter on International Governance; Trade in a Globalization world Economy", 1991.
- 3- UNCTAD, "Globalization and liberalization, Development in the face of two powerful currents", 1996.
- 4- Hirst, p. and G. Thompson, "Globalization in Question", polity press, 1996.
- 5- W.T.O, "Globalization and Trade", Annual Report 1998.
- 6- Hey, John D. (Editor), "The future of Economics", Blackwell publisher, 1992.
- 7- I.T.C & COMMWEALTH secretariat, "Business Guide to the world Trading System", 2nd edition, 1999.
- 8- W.T.O, "Introduction to WTO, Trading into the future", 2nd edition, July 1998.
- 9- Deardorff, Alan, "An Economist,s Overview of the world Trade Organization", Seventh U.S-Korea academic symposium, University of michigan, Aug 1996.
- 10- UNCTAD, "The Multilateral Trading System After Doha", in: Trade & Development Report 2002, Developing countries in World Trade, Geneva, 2002.
- 11- UNCTAD, "WTO Accessions and Development Policies", Geneva, 2001.
- 12- Bacchetta, Marc and Zdenek Drabek, "Effects of WTO Accession on Policy-making in Sovereign States", wto staff working paper, April 2002.
- 13- W.T.O, "Accession to the world Trade Organization, Procedures for Negotiations Under Article x11, wt/acc/1, March 1995.
- 14- Hoekman, Brnard M. and Michel M. Kostecki, "The Political Economy of The World Trading System, The WTO and Beyond", Oxford University Press, 2000.
- 15- WTO, "The Result of The Uruguay Round of Multilateral Trade NEGOTIATIONS", WTO Publication, 1995.
- 16- Anderson, Kym, "The Future of The WTO", University of Adelaide, Feb. 1998.
- 17- UNDP, "The Multilateral Trading System : A Development Perspective", 2001.
- 18- WTO, " Guide to the Uruguay Round Agreements", WTO Secretariat, Geneva, 1998.

- 19-ITC, "Business Guide to the General Agreement on trade in services", Geneva, 2000.
- 20- Srinivasan, T.N., "Developing Countries and the Multilateral Trading System After Doha", Economic Growth Center, Yale University, February 2002 .
- 21- Hoekman, Bernard M., "Developing Countries and the Multilateral Trading System After the Uruguay Round", in: Roy Culpeper, Albert Berry and Frances Stewart (Editors), Global Development, Fifty Years After Bretton Woods, The North-South Institute, 1997.
- 22- Khalid, Rasheed, Philip Levy and Mohammad Saleem, "The World Trade Organization and The Developing countries", The Opec Fund Pamphlet Series, April 1999.
- 23- WTO, "Training Manual, Trade Policy Courses", Geneva, January 2000.
- 24- Hoekman, Bernard, "The WTO: Functions and Basic Principles", in: Development, Trade and The WTO. A Handbook, Editorial by: Bernard Hoekman, Aadita Mattoo and Philip English, The World Bank, 2002.
- 25- www.wto.org